

Nicméně již jiní upozornili, že panovnická terminologie byla instrumentalizována i v 9. století; zároveň je nutno připustit, že naše snahy hledat a nacházet jednoznačné hierarchické vztahy mezi pojmy *comes* – *marchio* – *dux* – *princeps* – *rex* jsou anachronismem, neboť ani označování osoby titulem král se v dané době nevázalo na jednoznačný soubor liturgických úkonů, jak tomu bylo později. Autor ostatně sám připomíná, že k jistému ustálení a zpřesnění terminologie dochází v pramenech až od 11. století. Konečně obsah pojmu *knjaz* se příliš neliší od toho, jak zřejmě současníci vnímali postavení krále – šlo o relativně samostatného panovníka, který s ohledem na faktickou situaci i z důvodu snahy napojit se na svět evropských elit byl nucen podrobovat se vůli franckých císařů a králů, jež chápal zřejmě jako osoby stojící v hierarchii křesťanského světa výše. Je však dosti nepravděpodobné, že by Svatopluk kdy přijal královské pomazání.

V rámci druhého exkurzu se Lysý zabývá otázkou národnostního složení Uher a zejména reflexí tohoto problému ve středověkých pramenech. Text souvisí spíše s autorovou snahou polemicky se vyrovnat s různými nacionalistickými sentimenty ve slovenské historiografii, do celkového konceptu práce příliš nezapadá.

Na straně jedné je bezpochyby nutno ocenit celou řadu dílčích analytických řešení a sympatickou snahu nenechat se svést moderními kategoriemi uvažování. Na straně druhé je možno knihu vidět jako plod souboje určitých proudů slovenské historiografie, z nichž jeden se hlásí k instrumentalizaci dávné minulosti v „národním zájmu“ („nejstarší stát Slováků“, Svatopluk jako „král Slováků“ – M. Kučera či M. Homza), zatímco druhý se snaží – zjednodušeně řečeno – těmto snahám čelit, a to s využitím pojmového aparátu moderní historiografie (J. Steinhübel, M. Lysý).³ To samozřejmě zatěžuje knihu polemikami s názory, které by jinde zůstávaly mimo rámec historické vědy. Přesto Lysý nabízí čtivé a v mnoha směrech inspirativní řešení mnoha důležitých otázek.

DAVID KALHOUS

Ubi est finis huius libri deus scit. Středověká knihovna augustiniánských kanovníků v Roudnici nad Labem,
edd. Michal DRAGON – Lucie DOLEŽALOVÁ – Adéla EBERSONOVÁ,
Scriptorium, Praha 2015

675 s., ISBN 978-80-88013-09-9

Knihu, která by neměla mít konec, předznamenávají hned dvě úvahy. V první Zdeňka Hledíková v syntetické zkratce a s nadhledem pojednává o místu roudnické kanonie v duchovní kultuře středověkých Čech (s. 11–18). Druhé úvodní zamyšlení *Ubi est finis ...* (s. 19–24) editoři předkládají společně, na rozdíl od tiráže však

3) Moderní je zde nutno brát s velkou rezervou – Reinhard Wenskus svou zásadní knihu vydal již v roce 1961. Není rovněž možno přehlédnout, že i on zůstává částečně ve vleku nacionalisticko-romantických představ, které poznamenaly *Neue Verfassungsgeschichte*.

v abecedním pořadí. Hned na počátku naznačují, že systematický soupis a částečně i rozbor dochovaných rukopisů umožnil závažné korekce všech tří významných aspektů, jimiž roudnická kanonie vešla do dějinného povědomí. O významné úloze roudnické kanonie v domácích duchovních dějinách sice nemůže být pochyb, zatím se však nepodařilo přesvědčivě prokázat ani její reformní působení mimo vlastní řádové prostředí, ani přímou spojitost s nizozemským hnutím *devotio moderna*. Podobně sporná je i „českost“ roudnického kláštera, neboť české jsou v rukopisech jeho knihovny pouze některé marginálie a zatoulané drobné texty, např. zlomek frašky Mastickáře. Konečně třetím problémovým aspektem je sama roudnická knihovna.

Pokud jde o iluminované rukopisy, sbírka čeká – navzdory jejímu ocenění Maxem Dvořákem a soustavné evidenci Pavla Brodského – nejen na řešení řady otázek, ale i na shrnující pohled. V knize se jedné z těchto otázek věnuje Tomáš Gaudek. Z rozboru iluminovaných rukopisů druhé třetiny 14. století mu vyplynulo, že v Roudnici samostatná iluminátorská dílna zřejmě nepůsobila a že tamější kanovníci nevyhledávali prvořadě umělce.¹ Dále však již budeme postupovat podle obsahu, který člení knihu na čtyři části. První přináší pojednání o knihovně, v druhé nalezneme stati o literární činnosti, třetí část se zabývá rukopisy, jednotlivými díly i zajímavostmi (*Varia*) a konečně čtvrtá podává soupis rukopisů.

První část o knihovně obsahuje tři studie, které vynikají akribií a systematickým zpracováním. Poté, co Michal Dragoun sestavil podle signatur a vlastnických poznámek tři časové vrstvy vývoje knihovny, Adéla Ebersonová sbírku roztřídila podle stáří rukopisů, jejich vzhledu, jazyka i obsahu. Ne všechny shromážděné údaje jsou zcela nové, řadu z nich jich starší literatura postihla, zde však jsou předloženy v úplnosti a podobě, kterou lze jen uvítat. Většinu roudnického a sadského souboru v počtu 166 rukopisů tvořily kromě bible standardní liturgické spisy, patristická literatura a spisy teologických autorit do konce 14. století. Mezi patristickými díly, jak se dalo očekávat, dominují spisy sv. Augustina. Možná by bylo zajímavé porovnat jejich rozsah s kompendiem Clemense Weidmanna.² Spisy historické a filozofické povahy až na výjimky chybějí, což platí i o literárních dílech klasické antiky. Jelikož se však zachovala jen zhruba třetina knihovny, není vyloučeno, že původní soubor zahrnoval i jinak zaměřené spisy.

Tematické rozdělení obsahu knihovny podle signatur se podařilo Michalu Dragounovi rozpoznat jen částečně, na druhé straně však doložil užívání rukopisů podle originálních, jinde nedoložených kulatých záložek. Zatímco českým poznámkám se ve svém výkladu věnuje Adéla Ebersonová, Michal Dragoun prozkoumal ve třetí stati jednak zprávy o knižních darech v obou roudnických nekrologiích, jednak doložitelné vztahy mezi některými dochovanými rukopisy. Toto časově velice náročné zkoumání je metodicky přínosné, i když v daném případě přineslo jen dílčí poznatky. Vlastní opisovačská činnost členů roudnického kláštera se jeví častější

1) Tomáš GAUDEK, *Roudnické iluminované rukopisy druhé třetiny 14. století*, s. 234–248.

2) Viz Clemens WEIDMANN, *Die handschriftliche Überlieferung der Werke des Heiligen Augustinus*, Bd. VII: *Tschechische Republik und Slowakische Republik*, Wien 1997.

než u jiných kanonií, běžně však byli využíváni i externí kopisté. Tu a tam lze doložit i vztahy k jiným rukopisům či osobám.³

Druhou část knihy o literární činnosti tvoří osm příspěvků. První se stručným shrnutím a zamyšlením editorů má stejně věcnou a kritickou polohu jako předchozí výklady. O to přesvědčivěji, i když možná překvapivě, vyznívá jejich mínění, podle něhož není přímých dokladů o významné pozici roudnické kanonie v dobovém intelektuálním a kulturním kontextu.⁴ Zřejmě nejvýraznějším roudnickým autorem byl Petr Clarificator, životopisec arcibiskupa Jana z Jenštejna, na jehož žádost zpracoval dvě kompendia, jednak Sbírku výkladů o řádových pravidlech, jednak Pravidla počestného života. Některé další spisy, zvláště rozšířený *Dietarius observancie regularis* (tj. poučení novicům), uvádí Petra Mutlová, která se zaměřila na Petrovy listy. Jako nejzajímavější z nich se jeví rétorickou dikcí zatížený list literárně činnému kartuziánu Michalovi, jehož edici nalezneme v příloze.⁵

Všechny další studie se vztahují ke sporné postavě Matouše Berana a jeho pěti sborníkům. Podle Jaroslava Kadlece se měl jako mistr pražské univerzity zúčastnit Knínova i Husova kvodlibetu, což zřejmě vzniklo chybnou záměnou s mistrem Václavem Beranem z Prahy. První zpráva o Matoušovi je až z roku 1417, kdy v Roudnici (?) sepsal svůj *Confudarius minor*. Roku 1421 odešel do Erfurtu, kde je ještě v roce 1437 doložen jako jeden z pěti roudnických emigrantů. Jinak je o něm známo pouze to, že v témže roce onemocněl a že po návratu z exilu byl v červenci 1445 konfirmován proboštem v Rokycanech. A protože zemřel až v květnu 1461, nemohl být totožný s mistrem Václavem, který skončil již v roce 1437.⁶

Jen jeden ze tří rukopisných sborníků, jimž věnuje pozornost Lucie Doležalová, Matouš sepsal v Čechách.⁷ Jde o již zmíněný *Confudarius minor* (Knihovna Národního muzea, XVI E 11) se sbírkou kázání z roku 1417 a s polemickými glosami proti wyclifitům. Převážně lékařský sborník *Confudarius maior* (Národní knihovna ČR, I F 35) vznikl v letech 1421–1431 v Erfurtu, stejně tak jako mladší rukopis dokončený roku 1437 (Knihovna pražské metropolitní kapituly N LIII). Autorka se již dříve zabývala dvěma Beranovými mnemotechnickými traktáty, takže si důvodně mohla položit otázku, zda lze v případě tohoto kanovníka vůbec mluvit o literární činnosti ve vlastním slova smyslu. To neznámá, že by jeho více či méně samostatné kompilace nebylo třeba brát na vědomí. Mimo jiné stojí za povšimnutí,

3) Michal DRAGOUN, *Signatury a vlastnické záznamy rukopisů klášterů v Roudnici a Sadské* (s. 27–60); Adéla EBERSONOVÁ, *Knihovny kanonií v Roudnici a v Sadské: dochované rukopisy a jejich obsah* (s. 61–88); Michal DRAGOUN, *Roudnické a sadské rukopisy v dalších pramenech a ve světle svých textových vztahů* (s. 89–106).

4) Lucie DOLEŽALOVÁ – Michal DRAGOUN – Adéla EBERSONOVÁ, *Literární činnost roudnických kanovníků* (s. 109–112).

5) Petra MUTLOVÁ, *Dopis Petra Clarificatora kartuziánu Michalovi* (s. 113–125).

6) Jaroslav KADLEC, *Mistr Matouš Beran*, Studie o rukopisech 41, 2011, s. 243–245, se zřejmě domníval, že mistr Václav Beran po vstupu do roudnického kláštera změnil své jméno. Tuto možnost však vylučuje zpráva o jeho smrti v *Tabulae curiae regalis per Bohemiam, Liber proclamationum tertius* ze 17. října 1437: *In villa Cziethow magister Wenceslaus dictus Beran, physicus, decessit* (ed. Gustav FRIEDRICH, AČ 36, Praha 1941, s. 178, č. 97).

7) L. DOLEŽALOVÁ, *Sborníky Matouše Berana* (s. 126–140).

že grafická schémata na základě jeho *Historiae generacionis Christi* byla zobrazována i na stěnách roudnického kláštera.

Pro pět následujících příspěvků zabývajících se některými traktáty Beranových sborníků lze mít rovněž jen slova uznání. Spojuje je skutečná erudice, proniknutí do složité speciální látky a kritická opatrnost ve formulaci závěrů. Co kdysi bylo v zákoutí znalostí o středověké vzdělanosti, dostává se nyní do popředí badatelského zájmu. Okrajové se tím nestává centrálním tématem, vítaně však prokrvuje vlásečnice mezi univerzitní přírodovědou a řeholními vzdělanci. Někdy se autorkám podařilo předlohy Beranových spisů přesně identifikovat, jak je tomu v případě Herbáře a spisu *De animalibus*, jindy roudnický kanovník pravděpodobně pracoval s více předlohami, což platí pro lapidář a snad i dva krátké prognostické texty. Zatím se nepodařilo zjistit předlohu traktátu *De urinis*.⁸ Bez ohledu na původnost zkoumaných textů se jejich autor jeví jako všestranně vzdělaný učenec, který mimo jiné ovládal speciální latinskou terminologii a mnemotechniku a jemuž nečinilo obtíž vyjadřovat se ve verších. Kde asi mohl potřebné vzdělání získat? Jistě ne až v Roudnici během noviciátu.

Třetí oddíl s názvem *Varia* přináší 13 příspěvků včetně již zmíněné stati Tomáše Gaudka. Adéla Ebersonová s Alicí Klima čtenáři přehledně představily roudnická statuta, která v komentované podobě připravují k edici. Jejich článek rovněž přináší souhrn základních vědomostí o zvláštностech roudnické kanonie.⁹ Dvěma českými texty v roudnických rukopisech se zabývá Jakub Sichálek. Zlomek Mastičkáře pochází z rukopisu KNM XIV D 15, jenž podle Michala Dragouna mohl být napsán v Roudnici. Jistoty tu však není, takže se autor věnuje především literárněvědným aspektům dílka. To platí i o staročeské skladbě Kocovník, zapsané na zadním předešlé rukopisu KNM XII G 10.¹⁰ Ze dvou hebrejských zlomků a dvou přípisků v hebrejských rukopisech se mi jeví zvláště přínosným objevem fragment starofrancouzského glosáře k hebrejské bibli. Tamás Visi důvtipně doložil, že by mohlo jít o jeden z rukopisů, které s sebou přinesli židé vyhnaní v letech 1394/1395 na Moravu ze severní Francie.¹¹ Erudovaný přístup přinesl ovoce i v případě dosud neprozkoumaného Roudnického žaltáře, jenž je podle Veroniky Mráčkové jedním z nejcennějších bohemikálních rukopisů s notovanými hymny pro liturgii hodinek. Autorka identifikovala celkem šedesát melodií, některé z nich se však dvakrát až třikrát opakují, čímž si lze vysvětlit, že soupis notovaných hymnů v příloze končí číslem 107.¹²

Jinou opomenutou památkou spjatou snad s roudnickým klášterem je tzv. Lipnická bible, které až na jednu výjimku zatím věnovali pozornost jen historici umění.

8) Studie uvádím podle jejich pořadí v knize: Dana STEHLÍKOVÁ, *Herbář Matouše Berana* (s. 141–146); Hana ŠEDINOVÁ, *Spis De animalibus v rukopise Národní knihovny I F 35 a jeho inspirační zdroje* (s. 147–155); TÁŽ, *Lapidář Matouše Berana v rukopise Národní knihovny I F 35* (s. 156–164); Barbora KOCÁNOVÁ, *Prenosticaciones temporum ve sborníku Matouše Berana (Národní knihovna I F 35)*, (s. 165–176); Hana FLORIÁNOVÁ, *Tractatus de urinis Matouše Berana v kodexu Národní knihovny I F 35* (s. 177–184).

9) Adéla EBERSONOVÁ – Alice KLIMA, *Roudnická statuta*, s. 187–205.

10) Jakub SICHÁLEK, *České texty v roudnických rukopisech – Mastičkář a Kocovník*, s. 206–229.

11) Tamás VISI, *Hebrejské zlomky a přípisky v roudnických rukopisech*, s. 230–233.

12) Veronika MRÁČKOVÁ, *Notované hymny ofícia v Roudnickém žaltáři pražské kapitulní knihovny Cim 7*, s. 249–261.

Lucii Doležalovou upoutala již před několika roky, nyní se k ní vrátila a prozkoumala ji podrobněji. Stále však není jisté, v které Lipnici byl rukopis roku 1421 dokončen a zda písařem kolofonu skutečně byl pozdější roudnický probošt Matěj Vrabec.¹³ Jen volnou spojitost s roudnickou kanonií má stať Julie Burkhardt o rukopise KNM XII F 3 se spisem *Bonum universale de apibus* Tomáše z Cantimpré. Rukopis, který se dostal do roudnické knihovny v 15. století, je pozoruhodný tím, že obsahuje komentář Arnošta z Pardubic v podobě souvislého textu, zatímco třeboňský rukopis NK XII B 2 obsahuje jen marginální glosy. Článek zaujme i tím, že autorka roudnický klášter stále ještě spojuje s hnutím „nové“ zbožnosti.¹⁴

Údajný list pařížských studentů *De periculis novissimorum temporum*, jehož autorem byl roku 1256 Vilém ze Saint Amour, se v českém prostředí dochoval v překvapivém množství osmnácti rukopisů. Jeden z nich podle vlastnické poznámky v první polovině 15. století patřil roudnické kanonii. Okolnostmi vzniku textu a jeho druhým životem v českých zemích se na základě své disertační práce z roku 2001 zabývá Iva Adámková.¹⁵ Jak důležité je pro medievistu zkoumat detaily, poučně naznačuje článek Michala Dragouna o tzv. *puncti festorum*, tj. o různobarevných tečkách, jimiž se v kalendářích dvou rukopisů odlišuje důležitost festivit. Jde o označení výjimečné, proto není bez zajímavosti, že oba rukopisy jsou spojeny s českými domy řeholních kanovníků sv. Augustina.¹⁶ Osamocený kruhový computus určený k výpočtu novoluní v jednom z nejstarších rukopisů roudnické kanonie znalecky osvětlili Alena Hadravová a Petr Hadrava. Jejich výklad nepochybně usnadní i pochopení smyslu těchto kalendářních pomůcek v jiných rukopisech.¹⁷ Upozornění na neznámý formulář průvodního listu z roku 1400 (?) k cestě do Říma a do Svaté země pro řeholníka z řádu kanovníků sv. Augustina v rukopise MZK Brno Mk 24 Jaroslav Svátek doplnil přehledem českých poutníků do Palestiny na přelomu 14. a 15. století.¹⁸ Tento formulář a další listy z uvedeného rukopisu Mk 24 vydali a komentovali Lucie Doležalová a Michal Dragoun v první části svých „střípků“ k exilovým pobytům českých augustiniánských kanovníků. Druhá část přináší přepis doporučujícího listu roudnického probošta Matěje Vrabce pro jeho spolubratra Ondřeje z roku 1467.¹⁹ Paběrky Michala Dragouna z roudnických a sadských rukopisů třetí část knihy zakončují. Z pěti rukopisných fragmentů mne nejvíce

13) Lucie DOLEŽALOVÁ, *Lipnická bible* (Museum of the Bible, Oklahoma City, Green Collection MS 486), s. 262–267, srov. k tomu podrobný popis uvedeného rukopisu v *Soupise rukopisů* Michala DRAGONA, s. 527–529.

14) Julia BURKHARDT, *Tomáš z Cantimpré, Bonum universale de apibus* (Knihovna Národního muzea XII F 3), s. 268–276.

15) Iva ADÁMKOVÁ, *Pařížský univerzitní traktát v rukopisu Národní knihovny III D 16. Okolnosti vzniku textu a jeho druhý život v českém prostředí*, s. 277–285.

16) Michal DRAGON, *Puncti festorum v českých rukopisech*, s. 286–295.

17) Alena HADRAVOVÁ – Petr HADRAVA, *Computus orbicularis k výpočtu novoluní v rukopise pražské Národní knihovny XIX B 3*, s. 296–301. V článku chybí odkaz na popis rukopisu od Michala DRAGONA na s. 511–515 a zde zase upozornění na článek.

18) Jaroslav SVÁTEK, *Formulář průvodního listu poutníka do Říma nebo Svaté země z rukopisu MZK Brno Mk 24*, s. 302–305.

19) Lucie DOLEŽALOVÁ – Michal DRAGON, *Střípky k exilovým pobytům českých augustiniánských kanovníků*, s. 306–314.

zajal kruhový zlomek s koncentricky zapsanými jmény světců, který snad mohl mít přímluvnou nebo ochrannou funkci.²⁰

Přecházím k poslední, čtvrté části knihy, v níž Michal Dragoun za spolupráce Adély Ebersonové publikoval Soupis roudnických a sadských rukopisů. Po informativním úvodu (s. 331–337) následuje seznam rukopisů, jejichž roudnickou provenienci lze doložit vlastnickými záznamy nebo signaturami. Rukopisy jsou utříděny podle lokalit a knihoven, přičemž nejvíce jich je uloženo v Knihovně Národního muzea (s. 338–523). Druhý soupis zahrnuje rukopisy napsané celé nebo alespoň zčásti roudnickými a sadskými kanovníky bez doložení jejich vazby ke klášterní knihovně (s. 524–558), třetí pak evidenci šesti rukopisů s možnou vazbou na uvedené knihovny (s. 559–564). Konečně poslední seznam obsahuje pět rukopisů spojovaných s roudnickým klášteřem neoprávněně (s. 565).

Michal Dragoun sice vyšel z požadavků Zásad soupisu rukopisů z roku 1983, nekladl si však za cíl všechny je splnit. Vzhledem k časové délce projektu v rámci NAKI i s ohledem na rozsah publikace to lze pochopit. I tak je obdivuhodné, kolik rukopisů stačil prozkoumat, kriticky posoudit a popsat. Pokud jsem se mohl přesvědčit, hlavní úkol, tj. evidenci rukopisů náležejících původně knihovně roudnické kanonie, znamenitě splnil. Dodal bych, že v tomto případě nejde o běžný katalog dnešní rukopisné sbírky, nýbrž o rekonstrukci roztroušeného knižního fondu. Proto také některé údaje, jako např. incipity a explicity vydaných rukopisných jednotek, v Dragounově Soupisu nenajdeme. Vodítka však poskytují odkazy na katalogy a ojedinele i na tematická či autorská repertoria, jakým je například již zmíněný a pro roudnickou knihovnu cenný Weidmannův soupis dochovaných rukopisů s díly sv. Augustina.

Závěrečnou část knihy tvoří pečlivě zpracované rejstříky, které se zčásti vztahují k Soupisu rukopisů (rejstříky písařů a incipitů), zčásti k celé knize (rejstřík citovaných rukopisů, jmenný a věcný rejstřík). Nebudu jistě sám, kdo vysoce ocení přínos tohoto souborného díla v jeho celku i částech. Titulem knihy i slovy úvodu autoři a editoři skromně upozorňují, že výsledky svého bádání považují za vykročení do prostoru otevřeného pro další výzkum. Jejich společné dílo ve skutečnosti však znamená velký a všestranný posun dosavadního poznání tématu. Zvláštního uznání si přitom zaslouží autorský podíl editorů. V neposlední řadě knize prospěla grafická úprava Tomáše Rataje.

FRANTIŠEK ŠMAHEL

20) Michal DRAGON, *Paběrky z roudnických a sadských rukopisů*, s. 315–328.